

הרב צבי שורץ

והיית א"ך שמה – ימי 'בין המצרים' – מצער לשמה

הקדמה

בשלושת השבועות שבין י"ז בתמוז לתשעה באב יש כמה איסורי אבלות וצער. במשנה במסכת תענית אין אזכור לימים אלו, ומצוין כי חיוב של מיעוט שמחה מתחיל רק מר"ח אב. חלק מן האיסורים נאסר רק בשבוע שחל בו תשעה באב, או בערב תשעה באב עצמו, ולא לפני כן. בעיון זה שני חלקים: בחלק הראשון נביא בקצרה את דיני האבלות מראש חודש אב, ובעיקר את מנהגי האיסור של ימי 'בין המצרים'. בחלק השני נברר – מהי משמעותם של ימים אלו שבין הצומות? ומה יהיה מעמדם של ימים אלו כשתקיים נבואת זכריה והצומות ייהפכו לימים טובים?

א. מקורות לדיני אבלות בתמוז ובאב

1. דיני אבלות וצער לפני תשעה באב

במסכת תענית¹ ישנם שלושה זמנים לפני תשעה באב שיש בהם דיני צער ומיעוט שמחה:

(1) **ראש חודש אב** – 'משנכנס אב ממעטין בשמחה'. ובברייתא במסכת יבמות² מובא: מר"ח ועד התענית העם ממעטין מעסקיהן, מלישא ומליתן, מלבנות ולנטוע [נטיעה של שמחה] ומלארס ומלישא.

וה'שלחן ערוך' פסק זאת להלכה.³

(2) **שבוע שחל בו תשעה באב** – המשנה בתענית אוסרת בו **כיבוס ותספורת**, ואף אלו הותרו ביום חמישי לכבוד שבת כשתשעה באב חל ביום שישי.

(3) **ערב תשעה באב** – נאסרו בו **אכילת בשר ושתית יין**. לרמב"ם ולראשונים נוספים נאסרו אלה רק בשני תנאים: בסעודה המפסקת ודווקא אחר חצות. **איסור רחיצה** במשנה כלל לא נזכר, אך בגמרא⁴ יש מחלוקת בברייתא לגבי השעה שממנה חל **איסור רחיצה** בערב תשעה באב.

1. תענית פ"ד מ"ו-מ"ז.

2. יבמות מג ע"ב.

3. שו"ע, או"ח סי' תקנא סעי' ב.

4. תענית ל ע"א.

2. מנהגי צער ואבלות מ"ז בתמוז עד תשעה באב

על אף האמור לעיל, נהגו במנהגי צער כבר מ"ז בתמוז. המקור למנהגי הצער מ"ז בתמוז נמצא באיכה רבה (פר' א) על הפסוק: 'כל רדפיה השיגוה בין המצרים'⁵. ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים. ביומין דעקא [בימי צרה] משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, שבהם קטב מרירי שולט.⁶

גם רש"י, לאחר שביאר את פשט הפסוק,⁷ מביא: 'ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב'. ומספר דברים נמצא במדרשים בקשר לימים אלו: א) אזהרה לעניין שד מסוכן, ששמו קטב מרירי. ב) הפטרת ג' דפורענותא. ג) איסור בשר ויין. ד) ויש שהוסיפו שלא מברכים 'שהחיינו' בימים אלו.

א) קטב מרירי⁸ - הוא שד מזיק. ה'שלחן ערוך'⁹ פסק:

צריך ליזהר מ"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות [משום קטב מרירי]. גם טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש.

מקור המנהגים במהרי"ל:¹⁰ שהחיינו - בשם 'ספר חסידים',¹¹ והסכנה - בשם 'הגהות מיימוניות'.¹²

ב) הפטרות ג' דפורענותא - תוספות במסכת מגילה¹³ כתבו: 'נוהגין על פי הפסיקתא¹⁴ לומר ג' דפורענותא קודם תשעה באב'. וכן נפסק להלכה ב'שלחן ערוך'.¹⁵

ג) איסורי שתיית יין ואכילת בשר - בירושלמי:¹⁶ 'א"ר זעירא נשייא דנהיגן דלא למשתייא מן דאב עליל - מנהגא'. במחזור ויטרי,¹⁷ מובא הירושלמי בנוסח אחר: 'אמר מר הני נשי דידן דלא שתנו חמרא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב - מנהגא'. וייתכן שעל פי זה כתב המהרי"ל בהלכות תשעה באב:

5. איכה א, ג.
6. באיכה רבה פתיחתא כג: 'רמיהו בנבואת הפורענות "מקל שקד אני רואה" רמז לימים אלו: א"ר אלעזר מה סימנו של שקד זה, משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר כ"א יום, כך מ"ז בתמוז עד תשעה באב כ"א יום'.
7. רש"י איכה א, ג.
8. דברים לב, כד; ובפסחים קיא ע"ב, מובא שיש שני סוגי מזיקים שנקראים קטב; לפני צוהריים זהו 'קטב מרירי', וזה שאחר הצוהריים שמו 'קטב ישוד צהריים'.
9. שו"ע, או"ח סי' תקנא סעי' יז.
10. ספר מהרי"ל הלכות תשעה באב (המהרי"ל - רבי יעקב הלוי בן משה מולין. נקרא גם מהר"י סגל, נחשב ל'אבי מנהגי אשכנז').
11. ספר חסידים, סי' תת"מ.
12. הגהות מיימוניות לרמב"ם, תעניות פ"ה הי"ב.
13. מגילה לא ע"ב ד"ה ראש חדש.
14. מבוא להרד"ל, לפסיקתא רבתי דרב כהנא, עמ' 11 (וביאורם בפסיקות כו-כט).
15. שו"ע, או"ח סי' תכח סעי' ז.
16. ירושלמי, תענית פ"א ה'; שם, בפסחים פ"ד ה"א.
17. מחזור ויטרי סי' רסג, מהדורת הורוביץ, נירנברג תרפ"ג, עמ' 225.

הגה. יש אנשי מעשה שמונעים מלאכול בשר ומלשתות יין מ"ז בתמוז עד ט' באב וכן בליל מוצאי ט"ב.

3. מנהגי האיסורים בימי 'בין המצרים' וטעמיהם

הטור (או"ח סי' תקנא) מסכם את המנהגים הנ"ל:

יש פרושים שמתעניין מ"ז בתמוז ואילך, ויש מתעניין מבשר ויין. וגרסינן בירושלמי מה יש ביניהם? [מה קרה] בין י"ז בתמוז לט"ב - כ"א יום משהובקעה העיר עד שחרב הבית. וי"א כנגד שלשה שבועים שהתענה דניאל¹⁸ ומנהג אשכנז - **היחידים** נמנעים מבשר ויין מ"ז בתמוז ואילך ומראש חודש ואילך נמנעים **כולם** מבשר ויין.

הרמ"א¹⁹ מביא שאין נושאים נשים מ"ז בתמוז עד אחר תשעה באב. וכן בתספורת נוהגים להחמיר מ"ז בתמוז, ובכיבוס - רק מראש חודש.²⁰

הט"ז²¹ עפ"י הטור הנ"ל מביא **שלושה טעמים** באיסור בשר ויין בימי 'בין המצרים':

טעם דמניעות בשר ויין מן י"ז בתמוז עד ט"ב שנוהגים יחידים וקצת מתענים לגמרי יש בו ג' טעמים; **הא'** - שדניאל [שהיה בגלות בבל] התענה שיעור זה. **הטעם הב'** - משום דהוה כחדא צערא מן י"ז שהובקעה העיר עד ט"ב שנחרב הבית. **הג'** - משום שבטל התמיד וניסוך היין מן י"ז בתמוז.

מדברי הט"ז, שהביא טעם של ג' שבועות משום '**חדא צערא**' - מעין יומא אריכתא, ושקושר את שני הצומות יחד, עולה שאם ירצו לבטל את הצומות, אזי 'וכשל עוזר ונפל עוזר'²² גם מנהגי האבלות בג' השבועות יתבטלו.

ב. מהותם וייחודם של ימי 'בין המצרים'

1. ימי כפרה

בגמרא²³ מובאות חידות שחדו חכמי אתונה לר' יהושע בן חנניה, ואחת מהן: הביאו לו שתי ביצים ושאלו אותו איזו ביצה של תרנגולת לבנה ואיזו של תרנגולת שחורה. הוא, בתשובה, הביא להם שתי גבינות עזים וביקש מהם שיזהו איזו גבינה היא מעז לבנה ואיזו מעז שחורה. המהרש"א²⁴ מסביר את שאלתם: תרנגולת - ימי עיבורה כ"א יום.²⁵ ויש כ"א יום מ"ז בתמוז עד ט' באב, שהם ימי צער (תרנגולת שחורה). ויש עוד כ"א ימי שמחה

18. דניאל י, ב-ג: 'בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים. לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי עד מלאת שלשת שבועים ימים.'

19. רמ"א, לשו"ע או"ח סי' תקנא סעי' ב.

20. שם סעיף ד בהגה.

21. ט"ז לשו"ע שם, ס"ק יז.

22. ישעיהו לא, ג.

23. בכורות ח ע"ב.

24. מהרש"א, חידושי אגדות בכורות ח ע"ב.

25. בכורות ח ע"א - 'תרנגולת [ימי עיבורה] - לעשרים ואחד יום, וכנגדה [כ"א יום] באילן לוז [שקד].'

מיו"ט ראשון של ר"ה עד כ"א תשרי שהוא הושענא רבה, יום גמר החתימה, והוא זמן של סליחה וכפרה וליבון עוונות (תרנגולת לבנה). ורצו חכמי אתונה לומר לר' יהושע בן חנניה שכשם שאי אפשר לדעת איזו ביצה היא מהשחורה ואיזו מהלבנה, כך אין כלל משמעות לשום מעשה, והכול מקרה, שהפורעניות והטובות שוות ואין השגחה. ר' יהושע בן חנניה השיב להם שיש לנו ציווי להביא שני שעירים (עיזים) ביום הכיפורים, שעיר אחד לה' (העז הלבנה) ושעיר אחד לעזאזל (העז השחורה). הגבינות של שתי העיזים לבנות, שכן גם השעיר לעזאזל היה מלבין עוונותיהם של ישראל, והחוט האדום, שהיו קושרין בראש השעיר המשתלח ובסלע, כשהתגלגל השעיר מההר היה מלבין. וכך שתי הביצים הלבנות הן רמז: כמו שהכ"א יום שמראש השנה עד הושענא רבה הם כ"א ימי ליבון עוון וכפרה, כך גם כ"א ימי פורענויות מ"ז בתמוז עד ט' באב הם ימים של כפרה, ויש משמעות למעשי האדם, ואת הרע צריך לתקן.

מהמהרש"א יוצא שימים אלו, מלבד היותם ימים שמחברים בין י"ז בתמוז לתשעה באב, יש להם תפקיד של כפרה.

העצמה של ימים אלו דווקא כימי כפרה היא שהם רצופים, ובתאריכים אלו קרו במשך השנים אירועי פורענות רבים,²⁶ ומהם עונשים חמורים כמו שבירת הלוחות וחורבן בתי המקדש. תכיפות האירועים בזמן קצר ועונשים חמורים כמו חורבן שני בתי המקדש מראים שהקב"ה בימים אלו רוצה לכפר, ולכן הוא מעניש בחומרה ולא מוכן יותר למחול ולעבור לסדר היום, כדי שנבין שאפשר להינצל מפורענויות נוספות, בתנאי שנחזור מיד בתשובה דווקא בימים אלו, כי הם ימי כפרה כמו הימים הנוראים.

2. ימי הצער הם בעצם ימי שמחה שהוחמצו

בסגנון שונה, מביא בעל 'המאור ושמש' בפרשת פנחס: כ"א ימי בין המצרים הם כנגד כ"א שבין ראש השנה עד הושענא רבה.

אלא, שאלו בין המצרים הם בהעלם. ואלו, שמן ראש השנה עד הושענא רבה הם באיתגליי...²⁷

והכוונה בדבריו שהיסוד החגיגי של ימים אלו קיים כבר עתה, אך עדיין אינו בגלוי. אפשר להבין את הדברים הללו בשני אופנים. מצאנו פעמיים בלוח העברי כ"א ימים מיוחדים: (א) כ"א ימים בתשרי, מראש השנה עד שמיני עצרת. (ב) כ"א ימי בין המצרים. הדמיון בין שלושת השבועות הכפולים מחייב שגם אלו שבין המצרים יהיו ימי חג. והרי הם ימי צער? וההסבר הוא שביסודם הם ימי שמחה, אך הם בהעלם ועדיין אינם ניכרים, כמו כל הדברים שיוצאים מן הכוח אל הפועל: בזמן שהם בכוח הם גנוזים, ולכן אינם ניכרים. אפשר לומר בסגנון אחר לאור דברי השל"ה²⁷ שהביא בשם האר"י שהדמיון אינו רק במספר הימים, אלא בתורה כבר נרמז היסוד החגיגי של ימים אלו. י"ז בתמוז ראוי היה להיות יום של חג קבלת התורה עם נתינת הלוחות הראשונים, כמו שאמר אהרן 'חג לה'

26. תענית פ"ד מ"ו.

27. תורה שבכתב, פרשת בלק עמ' עג.

מחר' על יום י"ז בתמוז. ותשעה באב היה ראוי להיות **יום שמחה על בשורת הכניסה לא"י**, ולבסוף נהיה יום צער כי קלקלו בעגל בתשעה באב. המרגלים הגיעו בחזרה מא"י בערב תשעה באב, ומכיוון שהוציאו דיבה, נגזר עליהם שלא ייכנסו לארץ²⁸ ונקבע יום אבל לדורות: 'אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנינם ואני קובע לכם בכיה לדורות'.²⁹ יוצא שהכאב והצער העצום הם על ההחמצה, דווקא בגלל גדלותם של ימים אלו, שהיו אמורים להיות חגי שמחה על קבלת תורה וכניסה לארץ.

כך ניתן להסביר גם את דבריו של רבי פנחס מקוריץ ב'אמרי פנחס':³⁰
'כ"ג ימים של קטנות מי"ז בתמוז עד אחר תשעה באב [כולל את י"ז בתמוז ותשעה באב], הם כנגד כ"ג ימי הגדלות של ראש השנה עד שמחת תורה'.

ה'אוהב ישראל'³¹ שואל: למה קוראים את פרשת פנחס שיש שם קרבנות המועדים בשבת בין המצרים (ברוב השנים), והרי יש ניגוד בין ימי הצער לימי החגים? והוא עונה:
דאלו הכ"א יום שבין י"ז בתמוז לט' באב הם מקור ושורש לכל המועדות של השנה, שהם כ"א יום - שבת, ראש חדש, ז' ימי הפסח, חג השבועות, ב' ימים של ר"ה, יוה"כ, ח' ימי חג הסוכות. וסימנך א"ך טוב לישראל³² ואלו הכ"א יום שבין המצרים הם המקור והשורש שלהם.

כ"ג ימי תשרי הם ימים ידועים של גדלות, שבהם הקב"ה מתגלה כמלך, ונרמז שגם כ"ג ימי בין המצרים הם ימים של גדלות, כי ביסודם הם ימים ששייכים לשורשי האומה, שהם התורה ובניינו של העם בארץ. הרמז לכך הוא קריאת הקרבת קרבנות המועדים בפרשת פנחס הנקראת בשבת שבימי בין המצרים, וזה בא ללמד על עצמתם של ימים אלו, וכל החגים הם ענפים שנגזרים משורשים ויסודות שגנוזים בימים אלו.

3. ימי בין המצרים לעתיד לבוא - ימי חול המועד

הנביא זכריה מנבא שהצומות שנתקנו לזכר חורבן בית המקדש הראשון ייהפכו לימי ששון ושמחה:

כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו.³³

לפי הטעם השני שהובא בט"ז שנוזכר לעיל, והוא שהימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב הם **חדא צערא**, וקשורים לימי הצום כיומא אריכתא - מובן שהצומות יהיו ימים טובים, וגם ימי בין המצרים ייהפכו לימים טובים.³⁴ ואולם גם לפי הטעמים האחרים, ימים אלה

28. תענית פ"ד מ"ו.

29. תענית כט ע"א.

30. אמרי פנחס השלם, שפירא פנחס אברהם בר' אבא, פרשת פנחס, בין המצרים, ס' שנח עמ' קלז.

31. אוהב ישראל, פרשת פנחס דף עו.

32. תהילים עג, א.

33. זכריה ח, יט.

34. ב'בני יששכר' במאמרי תמוז-אב, מאמר ה (המדבר על ימי בין המצרים) נחמה ב (בסופה): לעתיד לבוא, ההפטרות יהיו מספרי הנבואה שלא מפטירים בהם בשבתות: 'לרמז, ההפטרה שאנו נוהגים לקרותם בציבור הם מן כל ספרי הנבואה רק **נחום צפניה חגי** אין בהם הפטרה, ראשי תיבות הג'

יהיו מעין ימי חול מועד שבין יום ראשון של חג ליום אחרון של חג,³⁵ כי במקור היו אלו ימי חג. זאת כפי שהבאנו לעיל מדברי השל"ה³⁶ בשם האר"י, שי"ז בתמוז היה ראוי להיות חג קבלת התורה, ותשעה באב היה ראוי להיות יום שמחה על בשורת הכניסה לא"י. לכן, לעתיד לבוא, יחזרו הימים הללו להיות ימי חג כדברי הנביא. לפי זה שלושת השבועות שמחברים בין החגים העתידיים יהיו **כחול מועד**.

בצורה דומה מקביל ה'זרע קודש'³⁷ את ימי בין המצרים לג' הרגלים: לעתיד, כשיתוקן בשלימות, יהיה לנו מ"ז בתמוז עד ט' באב הכ"א יום חג ויום טוב, נגד הג' רגלים שכל אחד שבעה. וחג שבועות ג"כ נחשב לז' ימים כי יש לו ימי תשלומין כל שבעה.

ב'חידושי בני יששכר'³⁸ מביא הרב צבי אלימלך מדינוב בשם אביו הרב פסח: רש"י פירש על הפסוק והיית אך שמח:³⁹ אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה. לרמוז שימי בין המצרים מ"ז בתמוז עד ט' באב ייפכו לימים טובים. על כן אמרה תורה **והיית אך שמח** כידוע, אכ"ן ורק"ן באים למעט. היינו, אותם כ"א יום של בין המצרים, שהם שפלים ומועטים בתכנם, יהיו לימים שמחים. וע"כ פירש רש"י אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה. וזהו רמז לדברי הנביא, שמבטיח שגם ימים אלו ייפכו לעתיד לבא לשון לשמחה ולמועדים טובים.

נביאים הנ"ל - **נצ"ח**. השמור לעתיד לצורך הגאולה הנצחית בב"א' (ונראה שכוונתו שיקראו אותם, במקום ההפטרות של ג' דפורענותא שיתבטלו).

35. כך מביא ה'אמרי אמת' בליקוטים נביאים וכתובים על זכריה ת, יט. וב'אמרי פנחס' שפירא, עמ' קלט מביא בהערה ריז, בשם הרב הקדוש מרוז'ין: 'לא כן, אלא תשעה באב יו"ט ראשון וי"ז בתמוז יו"ט אחרון וכל ימות השנה חולו של מועד, וימי בין המצרים - אין לתאר ואין לשער'.

36. תורה שבכתב, פרשת בלק עמ' עג.

37. לנפתלי צבי ב"ר מנחם מנדל הורוביץ, ריש פרשת דברים.

38. 'חידושי בני יששכר', לרבי צבי אלימלך מדינוב, עמ' עג.

39. רש"י דברים טז, טו.